

VU Research Portal

lets anders te zeggen

van de Beek, A.

published in

Huiswerk voor de kerk
1991

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van de Beek, A. (1991). lets anders te zeggen. In *Huiswerk voor de kerk* (pp. 25-36). SGO.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Iets anders te zeggen

Prof. Dr. A. van de Beek

Een hoog ideaal

'In de vijftiger en zestiger jaren ... kwam de Hervormde Kerk op ... voor een brede samenwerkingsschool van elkaar ontmoetende overtuigingen', schrijft Dingemans in 'Een huis om in te wonen' [1]. Het christelijk geloof bevindt zich niet op een eiland in de maatschappij, en dat is ook geenszins de bedoeling van de kerk, maar christenen leven midden in de maatschappij, zijn er op allerlei wijzen in verworteld. Dat is geen treurige constatering, omdat de kerk niet zuiver en heilig, afgesloten voor de wereld zou zijn, maar het is in de eerste decennia na de oorlog een vreugdevolle beleving, gezien als een uitdaging en een opdracht. Want het gaat niet om geïsoleerde confirmatie van het christelijk geloof bij hen die reeds gelovig zijn, maar het gaat erom dat de hele maatschappij doortrokken wordt van het geloof. Het gaat om kerstening van de samenleving: de hele maatschappij moet het oor neigen (en het hart en de handen - en de rekeningen) naar de roep van de gerechtigheid van het Woord Gods. Daarbij overheerste niet zozeer het negatieve (geen isolement) als wel het positieve: levend in de maatschappij, daarmee onlosmakelijk verbonden, en niet anders willend dan dat, is ons verlangen dat deze maatschappij hervormd wordt. In het denken in hervormde kring na de oorlog had dat 'hervormd' een dubbele betekenis: vernieuwd naar de gerechtigheid waartoe zij van Godswege geroepen was, maar ook: zó veranderd als de hervormde traditie leerde: het ging om de Nederlandse samenleving, waarin de Nederlandse Hervormde Kerk traditioneel een belangrijke rol speelde. En de grondslagen in de geschiedenis van de Nederlandse Staat worden gevonden in de strijd van het gereformeerde protestantisme zoals dat in de Hervormde Kerk gestalte heeft gekregen. Als het gaat om kerstening gaat het om kerstening van het volksleven in de zin der reformatie, en dat is bedoeld in de zin van de Nederlandse reformatie zoals die in het Wilhelmus en in Valerius' Gedenckclanck tot expressie komt [2]. De gedachte was in de jaren na de oorlog niet alleen, dat dit het doel van ons streven moest zijn, maar ook dat het geen onbereikbaar ver ideaal was: zij het in de aangevochtenheid die nu eenmaal bij het aardse bestaan hoort, zou toch een zo gestructureerde samenleving in het verschiets liggen. De glans van de gouden eeuw deed de ogen en harten oplichten en leidde tot grote activiteit.

In deze euforie deelde ook het denken over de relatie van christelijk geloof en school. De school is een maatschappelijk fenomeen ten behoeve van vorming van de jeugd. Of zoals Van Ruler zegt: 'Zij is een cultuurgestalte met al de autonomie, welke aan de cultuur en de maatschappij eigen is' [3]. Ook dit aspect van het maatschappelijke leven moet gekerstend worden. Juist dit aspect moet gekerstend worden, want wie de jeugd heeft, heeft de toekomst. De beste vorm is daarvoor de openbare school: een school waar allen aanwezig zijn en de doorwerking van het Woord Gods allen bereikt. Als men het in hervormde kring in die tijd over 'openbare school' heeft, bedoelt men allerm minst een neutrale school. Integendeel, het is een school waar de levensbeschouwelijke vragen aan de orde komen, en dus ook de bijbel aan de orde komt. En waar de bijbel aan de orde komt, zal het Woord zijn kracht bewijzen. Het gaat om een openbare school met de bijbel. Daarbij waren andere godsdiensten nog grotendeels buiten het

gezichtsveld, en zelfs het rooms-katholicisme. De enige plaats waar de Rooms-Katholieke Kerk in de kerkorde voorkomt, is in de Ordinantie over het apostolaat [4]. Het gaat er bij de keuze voor de openbare school veel meer om dat een maatschappij die maar zeer ten dele van de roep van het goddelijke gebod doordrongen is, deze roep gaat verstaan en zich daardoor laat omvormen.

Als men, om welke reden ook, ertoe overgaat om een christelijke school te stichten, dan kan deze nooit doel op zichzelf zijn, bijvoorbeeld om de kinderen van christelijke ouders christelijk op te voeden. 'Een school, die geheel uitgaat van de kerk, is natuurlijk praktisch niet geheel onmogelijk en zij kan in sommige situaties bepaald wenselijk zijn, maar principieel genomen heeft zij toch iets bedenkelijks', schrijft van Ruler [5]. En hetzelfde geldt voor een school die geheel uitgaat van christelijke ouders. 'Als een christelijke school een bestaansreden en een taak heeft, dan zullen deze gezocht moeten worden in de kerstening van dat stuk cultuur, waarin de school als zodanig functioneert' [6]. Een christelijke school is niet meer dan een noodzakelijk en vooral temporeel en kwantitatief te begrenzen kwaad, zolang en waar het volstrekt onmogelijk is om een openbare school te bewerkstelligen die ruimte geeft voor dit kersteningsproces. Zo zegt de kerkorde: 'De kerk ... werkt mede aan de kerstening van het onderwijs' [7]. Hoezeer hierbij gedacht wordt aan de openbare school blijkt uit het tweede lid van het artikel: 'Deze zorg heeft mede ten doel:

- het dienen en bevorderen van het onderwijs in de bijbelse geschiedenis en de kerkgeschiedenis op de scholen en inrichtingen van onderwijs' (dus: godsdienstonderwijs op openbare scholen, zoals ook blijkt uit de zorg voor het opleiden van leerkrachten voor het bijbelonderwijs op de scholen [8]).
- '...contact te leggen tussen de gemeente, de school, de leerkrachten en de ouders der leerlingen, opdat de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voor de opvoeding van de kinderen gestalte krije'.

Pas als laatste doel wordt genoemd: 'te voorzien in het onderwijs daar, waar het ontbreken van scholen of een andere gewichtige reden dit in bijzondere gevallen nodig maakt'. Daarbij moet deze beperking niet alleen bedacht worden voor de kerk, maar blijkens de overwegingen van Van Ruler [9] kennelijk ook voor initiatieven van ouders. Tevens moeten we bedenken dat het hier niet zozeer gaat om het stichten van een specifiek christelijke school, alswel om de verantwoordelijkheid van de kerk voor de hele maatschappij: waar goed onderwijs ontbreekt en de overheid niet bereid of bij machte is daarvoor te zorgen, moet de kerk bereid zijn om tijdelijk deze verantwoordelijkheid op zich te nemen.

Een te hoog ideaal

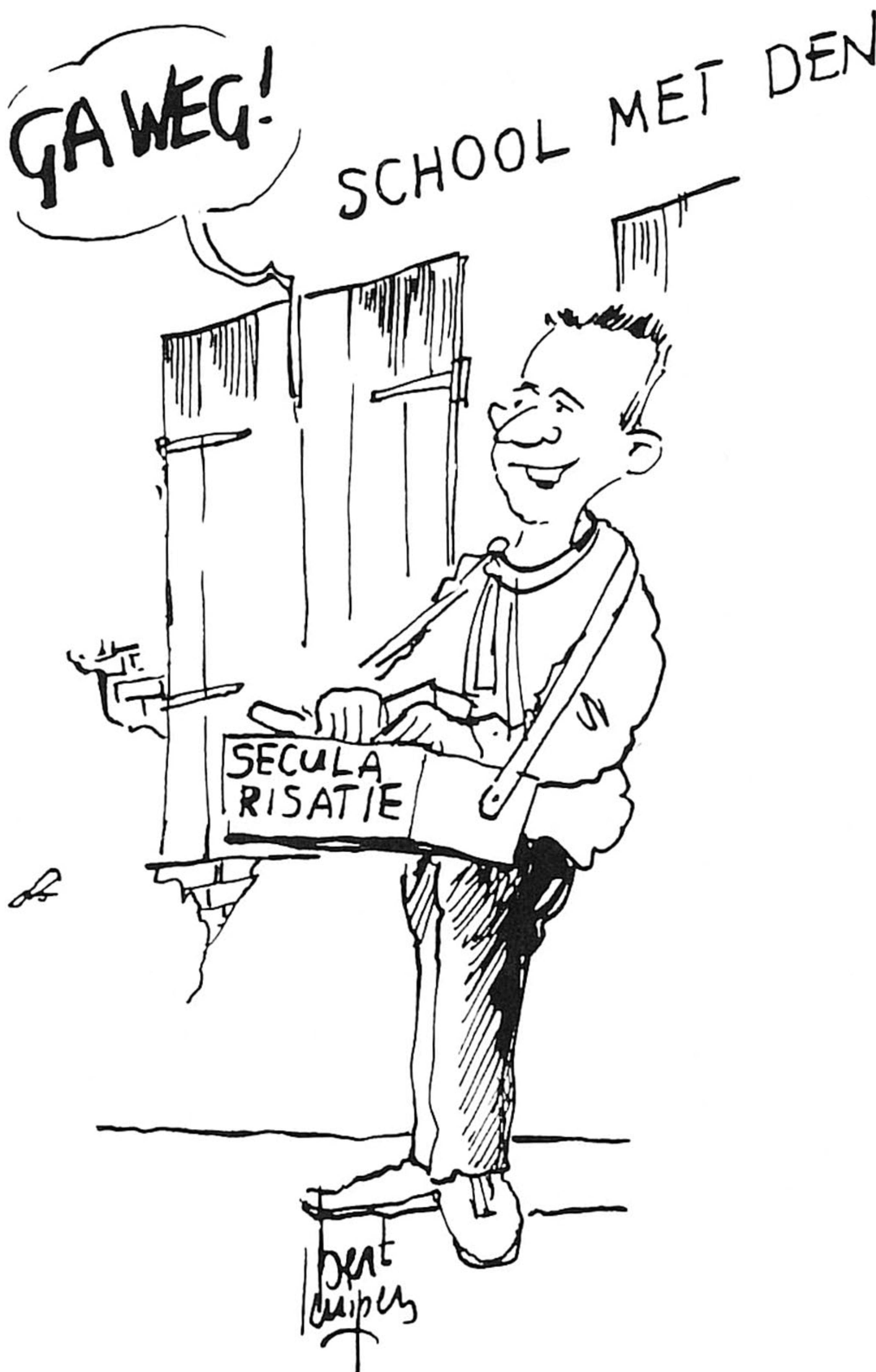
Intussen is gebleken dat dit hoge ideaal van 1951 een te hoog ideaal is.

In de eerste plaats kunnen we principieel bedenkingen inbrengen [10]. Er is te weinig oog voor de distantie tussen het Koninkrijk van God en de aardse werkelijkheid. Het eschaton als crisis ook van de christelijke cultuur komt niet tot uitdrukking. Er wordt ook veel te simpel gedacht over een gekerstende cultuur als samenleving van gerechtigheid. Hoe moeten we ons dat in concreto voorstellen? Betekent het niet altijd weer heerschappij van de kerk over de staat, zoals in de geschiedenis gebleken is. De kerk is immers de plaats waar het Woord Gods wordt bediend? En waar de kerk deze heerschappij niet vanzelfsprekend verwierf ontstonden geweldige conflicten, zoals in Europa aan het eind van de 11e eeuw en in Nederland in het begin van de 17e eeuw en in omgekeerde richting in de 19e eeuw. Kort gezegd: christenen moeten zich niet teveel

verbeelden, zowel naar de wereld als naar God. Deus semper maior, ook dan de gekerstende samenleving.

Naast deze principiële bedenkingen komt het ideaal ook factisch onder druk. Ook als men het van harte onderschrijft, blijkt het onuitvoerbaar en betekent het vasthouden eraan, althans in de gestelde structuur, eerder een hindernis voor het apostolaat dan een kanaal daarvoor. Om nogmaals Dingemans te citeren: 'Deze hoge theocratische idealen zijn voorgoed verleden tijd' [11]. In het theocratisch ideaal van na de oorlog 'is de historische weg van de 16e en 17e eeuw maatgevend voor de 20e eeuw. De emancipatie van het katholieke volksdeel in de 19e en 20e eeuw wordt hier geheel over het hoofd gezien. En vooral de secularisatie van de twintigste eeuw wordt hier nog totaal niet gepeild in haar volle omvang en diepte' [12]. 'De overheid heeft zich ontwikkeld als een neutraal stuurmechanisme van maatschappelijke krachten en de samenleving is sinds de zestiger jaren diepgaand gesecculariseerd' [13].

Daarom is een nieuwe visie nodig, op de plaats van de kerk in de maatschappij, en op de relatie van de christelijke geloofsoverdracht - bijbelse geschiedenis en kerkgeschiedenis, zoals de huidige kerkorde het noemt [14] - tot de onderwijsorganisatie. In het

huidige openbare onderwijs kan God niet werkelijk ter sprake gebracht worden. Zelfs al wordt er bij uitzondering over God gepraat, dan komt Hij nog niet zèlf ter sprake, doordat naar de bijbel geluisterd wordt als Woord van God, of zelfs maar als tekst die ons iets te zeggen heeft. Onze staat is een neutrale staat en overheidsscholen moeten neutrale scholen zijn. In de praktijk werkt het ook vrijwel overal zo. Zelfs blijkt er, al dan niet na negatieve ervaringen in contacten met de kerk of vanwege spanningen in de relatie met het christelijk onderwijs, vaak een negatieve houding tegenover het christelijk geloof te bestaan. Het heeft geen zin om idealen uit de 17e eeuw te koesteren, we kunnen beter rekening houden met de realiteit van het einde van de 20e eeuw: de openbare school is een neutrale school volgens de wet, in de praktijk onchristelijk, af en toe welwillend tegenover het christelijk geloof, soms uitgesproken vijandig, en in toenemende mate geheel daarvan vervreemd.

Deze toestand vraagt om diepgaande bezinning ten aanzien van het denken van de kerk over het onderwijs. De veranderde plaats van de gereformeerde (hervormde) traditie in de Nederlandse samenleving en het uiteengroeien van het openbare leven en reformatorisch geloof leidt in eerste instantie tot twee reacties die beide de daaruit voortkomende onzekerheid, zorg of soms zelfs angst weerspiegelen. De eerste is de neiging om zich inderdaad in te sluiten in de eigen kring, de vensters te sluiten. Als we onze eigen kinderen maar mogen opvoeden zoals wij dat willen, ook wat de school betreft, is dat voldoende. De boze buitenwereld is toch niet te bekeren. De idee dat het zou gaan om het oprichten van tekenen van gerechtigheid in de samenleving is geheel verdwenen. De secularisatie wordt erkend en zelfs bevestigd. Wij trekken ons uit de wereld terug. Vasthouden aan het oude vertrouwde waarin we veilig zijn is hier troef. Evenzeer angst blijkt in de tegengestelde reactie: we moeten ervoor waken ons op te sluiten in een christelijk getto. Het is opvallend dat de positieve verwoording van de betekenis van het geloof in de maatschappij zoals die na de oorlog in de apostolaats-theologie is verwoord, geleidelijk verschoven is naar een negatieve: we moeten oppassen voor het christelijke getto. Maar als we vragen hoe dat oppassen dan gestalte moet krijgen, worden slechts de oude structuren genoemd: we zijn nu eenmaal voor een openbare school, en we kiezen voor een maatschappelijk betrokken kerk. Ook hier overheeft het conservatisme [15]. En in de gegeven situatie is een beroep op de openbare school louter om traditionele redenen verraad aan de onderliggende intentie van de apostolaatstheologie: dat bijbelse geschiedenis en kerkgeschiedenis de kernen vormen van een christelijke geloofstraditie die als een zoutend zout doorwerken in de hele maatschappij. Dat de huidige openbare school daartoe zou kunnen dienen is illusoir. We zullen beide opvattingen rechts en links moeten laten liggen, omdat beide geen recht doen aan de eis dat de boodschap van het evangelie bedoeld is om door te werken naar alle mensen. Onvermijdelijk komen we daarvoor in de huidige cultuursituatie vrijwel steeds uit bij een vorm van christelijk onderwijs. Maar bij de vormgeving van dat onderwijs zijn we geroepen om ons niet af te sluiten, maar om met grote vastberadenheid te zoeken naar de wijze waarop de roeping van dit onderwijs in de samenleving en de verantwoordelijkheid voor de vorming van de leerlingen die aan dit onderwijs deelnemen als verantwoordelijke mensen die juist in hun christen-zijn de maatschappij dienen en in hun maatschappelijk bezig zijn de betekenis van het christelijk geloof zichtbaar maken, gestalte kan krijgen.

Het alternatief is ook niet ideaal

Als we de blik nu naar het bijzonder onderwijs richten, moeten we echter constateren dat de situatie daar ook niet bepaald rooskleurig is. Ook daar werkt de secularisatie door. Heel veel leerlingen in het christelijk onderwijs hebben de kerk nog nooit van binnen gezien. Heel veel docenten hebben de grootste moeite met het geloof. Niet zelden wordt dit als een verwijt naar scholen toegespeeld. Maar het verwijt is in de regel ten onrechte. Leraren zijn mensen die volledig deel uitmaken van deze maatschappij en de zuigkracht van de ontkenning van Gods tegenwoordigheid in het maatschappelijke leven is zo groot dat ook zij daaraan niet ontkomen. De enkeling die daaraan lijkt te ontkomen, bevestigt in de regel de secularisatie doordat hij ook wereldvreemd is en niet in staat de moderne vragen te integreren in zijn leven.

Ook in de christelijke school vreet de secularisatie voort. De tijd van de parade der mannenbroeders is voorbij. De meeste hervormden die daaraan meededen liepen trouwens toch altijd al wat hinkend in deze parade. Maar tegelijk blijft de roep om christelijk onderwijs. Je werkt tenslotte aan een christelijke school en dat moet je waarmaken. Maar hoe doe je dat als je zelf al de grootste moeite hebt met je geloof, laat staan dat je het kunt overdragen en dan ook nog op een wijze die jonge mensen inspireert? Heel veel docenten in het christelijk onderwijs zijn opgescheept met een kwaad geweten. In de zware taak die onderwijsgeven is, zitten zij dubbel knel. Scholen en schoolbesturen komen knel. Dat geldt in beperkte mate voor het basisonderwijs, maar in hoge mate voor het voortgezet onderwijs. Hoe geven wij er vorm aan dat onze school een christelijke school is? Het aantal scholengemeenschappen dat vraagt om hulp bij bezinning op de identiteit, om bemoediging in hun aangevochten situatie, de discussies in verenigingen en organisaties van deelnemers in het onderwijsveld is tekenend. In deze moeilijke situatie verhogen overheidsmaatregelen de druk. De beweging naar schaalvergroting is in volle gang: 'small is beautiful' is voorbij. Grootschaligheid en interne differentiatie zijn de huidige tendenzen. Bovendien is daling van het leerlingenaantal onder de norm in alle geledingen van het onderwijs vooral op het platteland dagelijks aan de orde. Daardoor ontstaat de noodzaak tot samenwerking met andere scholen. En dan is de vraag steeds: 'Met welke school?' Met eenzelfde schoolsoort van andere levensbeschouwing of met andere schoolsoorten die qua identiteit dichterbij liggen? Zoals het dilemma in het agrarisch onderwijs heet: 'Groen of christelijk?' [16]. En dan gaan we er nog van uit dat er te kiezen valt [17].

Overheidsmaatregelen verhogen de druk op de bezinning ten aanzien van de identiteit. Toch zijn ze niet de eigenlijke oorzaak en we kunnen de problemen binnen het christelijk onderwijs er zeker niet op afschuiven. De identiteitscrisis zit veel dieper en heeft te maken met onze culturele situatie van verborgenheid Gods. Afgezien van de bestuurstechnische vraag hoe we het onderwijs zo moeten organiseren dat er ruimte is voor christelijk onderwijs, staan we voor de vraag: 'Hoe geven wij christelijk onderwijs, als het er eenmaal is, vorm? Kunnen wij het specifieke van deze school en de betekenis daarvan voor de maatschappij tot uitdrukking brengen?'

Wie deze laatste vraag ontkennend beantwoordt, moet zich afvragen of een christelijke school dan wel zin heeft. Moeten we dan niet kiezen voor de openbare school, niet vanwege een apostolair ideaal, maar vanwege de desillusie van dat ideaal, dat zelfs op een christelijke school niet kan functioneren. Maar een christelijke school overeind houden om louter historische redenen is geldverspilling, werkt de onwaarachtigheid in de hand en is tenslotte een anachronisme. Moeten we ons niet serieus afvragen of de christelijke school inderdaad geen anachronisme is? Vallen de voorstanders van het

christelijk onderwijs tenslotte niet in dezelfde valkuil als de apostolair bevlogen voorstanders van het openbaar onderwijs: dat zij de diepte van de secularisatie niet hebben gepeild? Heeft een christelijke school, zeker in het voortgezet onderwijs maar op den duur ook in het basisonderwijs, nog zin? En zijn we met ons verwerken van de identiteitscrisis niet zozeer op onszelf gericht dat we door zelfbeklag onze levenskracht verspillen, en daardoor eens te meer bevestigen dat deze bijzondere school voor de maatschappij geen bijzondere betekenis heeft. Als we de zinloosheid van de christelijke school wensen te ontkennen - en ik zie redenen om dat te doen, dan moeten we wel duidelijk maken wat het specifieke dan is, dat daar geboden wordt. Waarin is deze school anders dan andere scholen? En is dat de moeite waard?

Geen ideaal maar iets mee te delen

Waarin is deze school anders dan andere scholen? Een eerste antwoord zou kunnen zijn: in alles. De school moet een volledig eigen profiel hebben. In het christelijk onderwijs moet men zich niet afvragen wat men in de openbare maatschappij vraagt ten aanzien van het onderwijs, maar men moet zelf vaststellen wat nodig is en wat niet. Zelfs als we hetzelfde doen, staat het in een ander kader en is het dus niet hetzelfde. Deze gedachte voert in uiterste instantie tot vaststelling van eigen eindtermen voor het christelijk onderwijs. Ik meen dat we deze weg niet moeten opgaan. Eigen eindtermen zijn òf toch weer dezelfde als in het openbaar onderwijs òf het zijn echt andere waardoor leerlingen niet meer voldoen aan eisen die in de maatschappij aan schoolverlaters worden gesteld. Want de maatschappij stelt de algemene eindtermen als eis. En het laatste waarmee het christelijk onderwijs gediend is, is het odium: 'Die school is wel vroom, maar het onderwijs is inferieur'. Leerlingen van christelijke scholen moeten volledig op de hoogte zijn van de eisen die onze maatschappij aan schoolverlaters stelt. Het gaat immers om verantwoordelijk christen-zijn in de maatschappij. Het zou funest zijn voor de doorwerking van de betekenis van het christelijk geloof als straks blijkt dat christenen minder goed opgeleide timmerlieden, minder goed voorgelichte landbouwers of slechtere studenten zijn. Als we meer dan het gewone willen, zullen we minstens in het gewone ons volledig moeten kunnen bewegen, al is het maar om het werkelijk van binnen uit onder kritiek te kunnen stellen.

Een andere opvatting over de eigen betekenis van de christelijke school zou gelegen kunnen zijn in de gedachte dat op deze school christelijke normen en waarden als naastenliefde, dienst aan de ander, worden aangeleerd en de sfeer van de school daardoor ook bepaald wordt. Ongetwijfeld zal dat op veel christelijke scholen het geval zijn. Maar hetzelfde geldt voor veel niet-christelijke scholen. En openbare, neutrale en christelijk scholen schieten alle bij gelegenheid ook flink tekort in deze waarden. Wat in de regel christelijke waarden en normen genoemd worden zijn niet anders dan de waarden en normen van onze burgerlijke maatschappij. Misschien zijn ze althans ten dele aan de christelijke traditie ontleend, maar ze zijn allang van hun specifiek christelijke karakter ontdaan. Je hoeft geen christen te zijn om een pleidooi voor naastenliefde te houden en zelfs de vergeving is geen christelijk voorrecht. In de overdracht van een waardensysteem is het eigene van de christelijke school niet te vinden.

Als we ons afvragen wat het eigene is van een instelling moeten we ons afvragen wat hier gedaan wordt, wat nergens anders gedaan wordt. Van Ruler stelt dat het eigene van de school is, dat daar intellectuele vorming plaatsvindt [18]. Allerlei andere dingen als lichamelijke oefening, handenarbeid, sociale vorming zijn aardig en de moeite van het meenemen waard, ook nooit los te maken van de intellectuele vorming, maar dat

laatste is uiteindelijk hetgene wat de school tot school maakt. Maar daarmee is de school nog geen christelijke school. Wat is nu het specifieke dáárvan? Dat kan slechts daarin gelegen zijn, dat hier het specifieke van het christelijk geloof wordt geleerd. En dat is het verhaal van Jezus, opgenomen in het verhaal van Israël en voortgedragen door het verhaal van de kerk. Meedelen wie Jezus is (en dat is iets anders dan meedelen wat sommige mensen beweren over Jezus). Het specifieke van de christelijke school is het thema van Psalm 78: wat wij gehoord hebben en onze ouders ons verteld hebben, dat willen wij vertellen aan onze kinderen, opdat die het weer doorgeven aan het volgende geslacht. Het verhaal van Gods grote daden doorgeven - als het verhaal dat de hele wereld anders maakt, dat kan niet op een neutrale school. 'Alzo lief heeft God de wereld gehad, dat hij zijn eniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat ieder die in hem gelooft niet verloren gaat maar eeuwig leven heeft'. Dat verhaal kan alleen op een christelijke school geleerd worden. En dat is wat anders dan dat we menslievend met elkaar moeten omgaan, ook al wordt de menslievendheid erdoor geïmpliceerd.

Een taak voor de school

Behoort dit doorgeven van de traditie niet tot de taak van de kerk in plaats van de school? Het behoort ook tot de taak van de kerk, maar niet van de kerk alleen. Het doorgeven van de traditie is niet een erratisch blok in het geheel van het mensenleven. Het verhaal van de Levende is betrokken op het hele leven en heeft daarin zijn plaats. Als leren van datgene wat voor het leven in de maatschappij van belang is wordt toevertrouwd aan de school, dan behoort daar de geloofsoverdracht ook bij. Bij het hele leerproces van leerlingen speelt het leren van de geloofstraditie mee en is ermee verweven. Dat kan niet alleen aan de kerk worden overgelaten. Als we dat zouden doen, wordt minstens de indruk gewekt of voor het gewone maatschappelijke functioneren en voor de opleiding van je beroep het geloof niet belangrijk is.

Er zijn ook andere redenen om het vertellen van de traditie niet alleen aan de kerk over te laten. Het probleem van de school is vooral een probleem van identiteitscrisis door aangevochten geloof. Was dat in mensen niet aanwezig, dan zou op de openbare school het Woord van God kunnen functioneren en dan zou op de christelijke school geen crisis zijn. Maar de secularisatie is nu eenmaal een feit. Die is evenwel ook in de kerk een feit. Ook daar zijn de verhalen over Gods daden en over Jezus niet meer vanzelfsprekend, althans niet als verhaal dat het leven vormt. De kerkelijke catechese worstelt met dezelfde problemen als het godsdienstonderwijs op school. Alleen wordt het probleem verdoezeld doordat leerlingen naast de andere vakken op school godsdienst móeten lopen, maar op catechisatie merendeels wegblijven. En zelfs bij de selectie die overblijft is de communicatie niet eenvoudig. In feite speelt ook binnen de kerk de vraag: wat betekent het geloof voor het leven? Maakt het uit of je christen bent? Maakt dat zelfs uit voor de dood?

Er is echter een belangrijker reden om de geloofsoverdracht niet alleen aan de kerk over te laten. Want die loopt in de regel niet via de kerk. De meeste mensen die christen zijn, zijn dat niet geworden via de preek, via de dominee, de ouderling of de diaken. Dat geldt zeker voor degenen die van jongs af meegenomen zijn in de weg van het geloof. Meestal loopt die via ouders en scholen. Daar wordt je meegenomen op de weg van Israëls God. Daar leer je de verhalen. Daar leer je de structuren van de heilsgeschiedenis. En in de kerk kom je samen om dat te vieren, om het nader toegespitst te krijgen. Als het gaat om geloofsoverdracht is de kerk niet het meest geschikte instituut. Leren doe je thuis en op school. In de kerk vier je en vindt verdieping van het geloof

plaats. Niet voor niets zijn voor kinderen die geen godsdienstonderwijs op de gewone school kregen de zondagsscholen opgericht. Wat daar gebeurde was niet door de kerk te vervangen. Het zijn schólen, ook al gaan ze vaak van de kerk uit en al gebeurt het op zondag.

Maar ook de zondagsschool blijft behelpen. Zij is te geïsoleerd van de gewone school, te geïsoleerd van het verdere leerproces. Godsdienstles hoort thuis op de gewone school, temidden van alle andere dingen die je leert.

Dienst aan de symbolen

Als de functie van de school ten opzichte van het geloof nu is, dat daar het verhaal van Gods daden, het verhaal van Jezus vertelt wordt en als we stellen dat er geen afzonderlijke eindtermen voor het christelijk onderwijs moeten zijn, moeten we dan niet de conclusie trekken dat de openbare school de beste vorm is, mits daar ruimte blijft voor het geven van een les godsdienstonderricht?

Het is in zo'n structuur zeker niet de beste vorm. Juist de plaats die de godsdienstles inneemt temidden van alle vakken is van groot belang. Godsdienstles is geïsoleerd niet functioneel, maar alleen als het verhaal van het geloof is verweven met het verhaal van het leven van de docent. Met name als de godsdienstles, zoals het model van Ordinantie 5 van de kerkorde geconstrueerd is, gegeven wordt door een ander dan de eigen docent, geldt dat de apostolaire bedoeling omgekeerd wordt. De les blijft een geïsoleerd gebeuren, gegeven door een ander dan de eigen juf of meneer. Het is dan uitgesproken iets wat vreemd is aan de gewone gang van het dagelijkse schoolleven. In de geseculariseerde maatschappij bestaat het risico dat zo de vervreemding van het geloof van de maatschappelijke werkelijkheid wordt bevestigd.

Toch zou ik niet generaal willen zeggen dat de christelijke school altijd beter is dan de openbare met catecheseles, en nog veel minder dat deze laatste maar afgeschaft moet worden aangezien die contraproductief is. Als we meer gedistantieerd denken over de relatie tussen God en aardse structuren, of dat nu de gekerstende samenleving of het christelijk onderwijs is, komt er ook meer ruimte. Het denkmodel waarmee ik op het moment het beste uit de voeten kan is dat van Ricoeur's 'le symbole donne à penser' [19] - of de fragmenten van Pascal. We ontmoeten symbolen die ons aan het denken zetten. Die zijn niet Godzelf, zelfs niet de directe afspiegeling van zijn wezen of van zijn wil in de wereld. Ze verwijzen ons naar hem en doen een beroep op ons. Centraal zijn daarin de verhalen over Israël en Jezus, de woorden van apostelen en profeten. Maar ze zijn ook in de kerk, in de school, in mensen te vinden. Ook mensen kunnen ons aan het denken zetten, verwijzen naar God, ons hem doen gedenken. Het ene symbool is alleen sterker dan het andere. Het ene is ook meer geïntegreerd in het leven dan het andere en beïnvloedt ons leven meer dan het andere. Structureel biedt in onze maatschappij de christelijke school meer om aan het denken te zetten dan de openbare. Maar ook in de laatste zijn er kansen dat het symbool gaat spreken. Heel wat mensen zijn juist door de catechese op de openbare school voorgoed op het spoor van Jezus Christus gebracht. We kunnen daarom geen algemene regel geven. Wat de kerk mag vragen is dat er ruimte is om in een zo groot mogelijke relatie met het hele maatschappelijke bestel het verhaal te vertellen. Daarom moet in de eindtermen niet het hele programma volgespijkerd zijn. Er moet ruimte blijven voor het verwoorden van het symbool en het overdragen van wat we gehoord hebben. En telkens moet in iedere situatie opnieuw worden bezien, hoe en waar dat het beste kan. Het gaat noch om het principe van de openbare school noch om dat van de christelijke school. Het gaat om het ver-

haal van God in levens van mensen. Slechts situationeel kunnen we stellen, dat in onze cultuur de bijzondere school daarvoor meer kansen biedt dan de openbare - en dus in onze cultuur: neutrale - school.

Hoe geef je aan wat 'christelijk' betekent?

Wat is het doel van onderwijs waarin de daden van God genoemd worden? Dat is niet de kerstening van de maatschappij. Dat is ook niet een school waarin stoere christenen worden opgeleid die zich van de hele maatschappelijke secularisatie niets aantrekken, gesneden als ze zijn uit gereformeerd eikehout. Evenmin een school waar christenen zo leren getuigen dat ze de hele wereld kunnen bekeren. Al deze idealen leiden slechts tot frustratie. Want de duivel, die wilden uitbannen, blijkt te wonen in ons eigen hart. En de duivel, die we wilden bestrijden, grijpt ons bij de kraag en scheurt ons de kleren van het lijf en het vel van onze ziel, zelfs al doen we het in de naam van Jezus. Het doel ligt buiten onszelf: dat zijn verhaal ter sprake komt. Dat Jezus ter sprake komt. Hij moet in de herinnering komen en we moeten hem leren gedenken. Hoe kan dat?

Dat gebeurt bijvoorbeeld alleen al door de loutere C van het christelijk onderwijs. Het blijft ons storen wat die C dan voorstelt. De C verhindert ons ons op te sluiten in de gang van het immanente maatschappelijke proces.

Het gebeurt veel meer nog door de godsdienstles, waar zijn verhaal verteld wordt en de gang van de geschiedenis van Gods heilsdaden geleerd wordt. Daarom moet godsdienstles ook geen ethische discussie zijn of bespreking van de godsdiensten der wereld. Dat kan er bij komen, maar daarom gaat het niet. In de godsdienstles gaat het om het overdragen van de traditie. De godsdienstles als plek waar de bijbelse geschiedenis en de kerkgeschiedenis geleerd wordt, verdient in de school de volle aandacht, ook en niet op zijn minst naar de kant van de kennis. Zoals Van Ruler al stelde: op school gaat het om het intellect en dus ook om kennisoverdracht.

God komt eveneens ter sprake in levens van mensen die zelf een levend symbool zijn dat aan het denken zet. Het biografische karakter van wat ons is overgeleverd door ons voorgeslacht in het geloof zet zich voort in de biografieën van leermeesters, van docenten die een rol spelen in de biografieën van leerlingen.

Als we christelijk geloof zien als het doorgeven van symbolen, gebeurtenissen, levens die verwijzen naar God, dan hoort daar ook bij dat we leerlingen oefenen om open ogen voor deze symbolen te hebben. We leren hen de schriften te onderzoeken en te verstaan. We leren hen om heiligen op te merken in de geschiedenis en heiligen om hen heen. We leren hen om open ogen te hebben voor gebeurtenissen van heil die Gods daden in herinnering roepen. Op 5 mei herinneren we 5 mei 1945 en herinneren we tegelijk het Wilhelmus en Valerius. We weten heel goed dat ze allemaal niet zelf het Koninkrijk van God zijn. Alles is omstreden, aards en ambivalent als het is. Maar niettemin, het roept de Naam in ons wakker, die we geleerd hebben in het verhaal uit de bijbel.

We moeten ons daarbij steeds weer bewust zijn dat het verhaal van God een vreemd verhaal is. Het is iets wat al onze ideeën doorbreekt. Het verhaal van de gekruisigde die werd opgewekt, is niet zomaar te integreren. Het zal zaak zijn dat we ons deze vreemdheid in kerk en school, zeker in de christelijke school, steeds weer bewust zijn. Het stelt je buiten jezelf. Je weet er nooit helemaal raad mee en als je verder denkt, weet je er helemaal geen raad mee. Daarvan kun je weer een systeem maken - het hoort nu eenmaal vreemd te zijn - en je vervolgens van de communicatie niets meer aantrekken. Maar juist als we dit vreemde verhaal vernomen hebben, beseffen we tegelijk dat dit

ons hele bestaan ten diepste raakt, en zonder dat we er raad mee weten alles overhoop haalt.

Meer dan in generaties voor ons zijn we ons bewust van de vreemdheid van het verhaal van Gods daden. Meer ook dan in generaties voor ons is het vreemd aan de maatschappij waarin we leven. Als we het te veel naar ons toe halen in ons eigen leven, in de structuren van onderwijs die we creëren, in de maatschappij die moet worden gekerstend, leidt dat tot geweldige frustratie. Maar ook als we dat niet doen, blijft het ons leven overhoop halen, het stoort ons en ontreddert ons. Het maakt ons vaak ook eenzaam in deze seculiere maatschappij, vaak ook eenzaam tegenover onszelf, omdat het niet ons hele leven doordringt. Ik denk dat mensen in het onderwijs zich dat vaak op zeer expliciete wijze bewust zijn, door de speciale taak die ze hebben als begeleiders van het leerproces van jonge mensen. Mensen in het onderwijs zijn vaak aangevochten. Als de kerk wat voor het onderwijs wil betekenen, zal de kerk dan ook bijzondere aandacht aan docenten in het onderwijs moeten geven, wegen zoeken om hen te bemoedigen, aanreiken dat het verhaal belangrijker is dan ons geloof, dat een moment dat functioneert als symbool voor een leerling, hoe fragmentarisch ook, tegenwoordigheid van de Heer in ons leven is, ook als we geen bezielde getuigende christen zijn.

Ik denk ook dat het belangrijk is om niet alleen oog te hebben voor de bemoediging van docenten, maar evenzeer voor die van leerlingen, juist van die leerlingen die door het verhaal zijn geraakt. Voor hen is het vaak bijzonder moeilijk, zeker in het voortgezet onderwijs, om de weg te vinden. Het is ook een taak voor de kerk om leraren te helpen, open ogen te hebben voor de symbolen die leerlingen zijn. Dat dient de troost van beiden. Als we bedenken hoe moeilijk het voor leraren vaak is om het geloof te bewaren, dan geldt dat in niet mindere mate voor leerlingen. Dan helpen we hen niet door een discussie over wat men wel of niet mag doen, ook niet door een uiteenzetting over de waarden van het christendom. Het meeste troost het verhaal van Jezus Christus. Maar het verhaal van Jezus Christus zet zich ook voort in mensen die, betrokken in dit verhaal, op dit moment beseffen hoe moeilijk het is om te geloven. Iedere vorm, die kerk en school kunnen vinden om bij te dragen dat mensen elkaar daarin bemoedigen kunnen, moet benut worden. En elk moment van bemoediging, hoe fragmentarisch ook, is een geschenk van boven, dus een daad Gods! In dat verhaal sta je met dat ene moment dat de leerling beseft dat hij niet alleen gelooft, dat de leraar van de kerkervaart dat hij niet alleen voortmoddert in het bewustzijn dat geloof niet zo simpel is over te dragen, maar niettemin de moeite waard is om te vertellen.

Noten:

1. G.D.J. Dingemans, *Een huis om in te wonen...*, Schetsen en bouwstenen voor een kerk en een kerkorde van de toekomst (PTII 55), 's-Gravenhage 1987.
2. Zie hierover o.a. Dingemans, a.w.; Th. L. Haitjema, *Nederlands Hervormd Kerkrecht*, Nijkerk 1951; artikelen van A.A. van Ruler, in: *Theologisch werk*, Nijkerk 1969-1973.
3. A.A. van Ruler, *De christelijke school en de wetenschap*, Den Haag z.j., pag. 20.
4. Ordinantie 4-29: 'Het apostolaat ten aanzien van het rooms-katholicisme'.
5. *De christelijke school en de wetenschap*, pag. 19.
6. *ibid.*
7. Ordinantie 5-4-1.
8. Ordinantie 5-6.
9. *De christelijke school en de wetenschap*, pag. 19 e.v.
10. Zie hierover ook: A. van de Beek, "Klein - maar niet benauwd", in: J.P. Heering e.a. (red.), *De kerk verbouwen. Dingemans' ecclesiologie kritisch bekeken*, Nijkerk 1989, pag. 84-98.
11. G.D.J. Dingemans, *Een huis om in te wonen...*, pag. 36.

12. Idem, pag. 35.
13. Idem pag. 36.
14. Ordinantie 5-4-2.
15. Zie: A. van de Beek, in *De kerk verbouwen*, pag. 90
16. P. Boetzes, "Christelijk agrarisch onderwijs moet kiezen voor brede algemene aoc's" Verslag van de lezing van A. van de Beek op CBTB-conferentie 12 december 1987, in *Land- en tuinbouwonderwijs* 30 (4) 1988, pag. 24.
17. D. Grotenhuis, Schaalvergroting en christelijk voortgezet onderwijs "Wat stelt die C nou voor?" verslag van de lezing van A. van de Beek op de jaarvergadering van de vereniging van schoolleiders bij het Protestants Christelijk Voorgezet Onderwijs, in: *Ons AVO-blad* 69, 1989, pag. 288-291.
18. *De christelijke school en de wetenschap*, pag. 10 e.v.
19. P. Ricoeur, Finitude et culpabilité II. *Le symbolique du mal*, Paris 1960, pag. 323.